

Angela Simalcsik, Robert Daniel Simalcsik, Vasilica Monica Groza

## Necropola medievală de la Lozova (raionul Strășeni). Campania 2015. Raport paleoantropologic

**Keywords:** Medieval necropolis, Lozova, 14<sup>th</sup>-15<sup>th</sup> centuries, anthropological data.

**Cuvinte cheie:** Necropola medievală, Lozova, secolele XIV-XV, date antropologice.

**Ключевые слова:** Средневековое кладбище, XIV-XV вв., Лозова, антропологические данные.

*Angela Simalcsik, Robert Daniel Simalcsik, Vasilica Monica Groza*

### **The medieval cemetery from Lozova (Strășeni district). 2015 campaign. Paleoanthropological report**

The osteological remains we will refer to were excavated in 2015 from the medieval site at Lozova–*La Hotar cu Vornicenii* (Strășeni County, Republic of Moldova). A number of 27 funerary complexes have been excavated, containing 27 individuals (five males, eight females and 14 of undetermined gender). The deceased were buried according to the traditional Christian ritual – head to the west, watching eastwards, stretched on the back, with stretched legs and arms bent at the elbows, with the hands on the chest, abdomen or shoulders. According to the grave goods, in the absence of coins, the use period of the cemetery was estimated between the middle of the 14<sup>th</sup> and the 15<sup>th</sup> century. The cemetery belonged to a Christian community. The conservation state of the skeletons is satisfactory. Of the 27 individuals, 15 did not go over the age of 14. Only one individual falls into the 14-20 years category. The other 11 subjects lived after the age of 20. The *sex ratio* (the masculinity index) of this osteological series is only 0.62, and life expectancy at birth is 19, 29 years.

*Angela Simalcsik, Robert Daniel Simalcsik, Vasilica Monica Groza*

### **Necropola medievală de la Lozova (raionul Strășeni). Campania 2015. Raport paleoantropologic**

Șantionul osteologic uman la care ne referim a fost deschis în anul 2015 din situl medieval Lozova–*La hotar cu Vornicenii* (raionul Strășeni, Republica Moldova). Au fost dezvelite 27 complexe funerare, în care s-au descoperit 27 schelete umane (cinci masculine, opt feminine și 14 cu genul indeterminabil). Defuncții erau înhumați potrivit ritualului tradițional creștin – cu capul spre apus și privirea spre răsărit, în decubit dorsal, cu picioarele întinse și brațele îndoite din coate, cu mâinile așezate pe piept, abdomen sau pe umeri. Conform inventarul funerar, în lipsa monedelor, perioada de utilizare a cimitirului a fost estimată între mijlocul secolului al XIV-lea până în secolul al XV-lea. Cimitirul a aparținut unei comunități creștine. Starea de conservare a scheletelor este satisfăcătoare. Din totalul de 27 indivizi, 15 nu au depășit vârsta de 14 ani. Un singur individ se încadrează în intervalul de vârstă 14-20 ani. Ceilalți 11 indivizi au trecut de vârsta de 20 ani. *Sex ratio* (indicele de masculinitate) în această serie osteologică este de doar 0,62, iar speranța de viață la naștere este de 19, 29 ani.

*Анжела Симальчик, Роберт Даниэль Симальчик, Василика Моника Гроза*

### **Средневековое кладбище Лозова (Страшенский район). Раскопки 2015 года. Палеоантропологический анализ**

Остеологическая серия, анализированная в данной статье, была эксгумирована в 2015 году из средневекового кладбища Лозова–*Ла хотар ку Ворничений* (район Стрэшень, Молдова). Были исследованы 27 погребальных комплексов, в которых были найдены 27 человеческих скелетов (пять мужских, восемь женских и 14 с неопределенным полом). Умерших хоронили по христианскому обряду – на спине, головой на запад, лицом на восток, с вытянутыми ногами и согнутыми в локтях руками, размещенных на груди, животе или на плечах. По погребальному инвентарю, в отсутствии монет, период функционирования кладбища определен серединой XIV – XV в. Кладбище принадлежало христианской общине. Скелеты удовлетворительной сохранности. Всего, из 27 индивидуумов, 15 не прожили больше 14 лет, один умер в пределах 14-20 лет, а другие 11 индивидуумов прожили больше 20 лет. *Sex ratio* (половой индекс) в этой серии достигает только 0,62, а ожидаемая продолжительность жизни при рождении – 19, 29 лет.

## INTRODUCERE

Primele cercetări arheologice pluridisciplinare în situl medieval Lozova–*La hotar cu Vornicenii* au demarat în anul 2010 și au continuat an de an, cu puține excepții. Campania de săpături arheologice din vara anului 2015 a adus noi și interesante informații, atât din punct de vedere arheologic, cât

mai ales paleoantropologic. Reamintim că cimitirul a aparținut unei comunități creștine rurale ce a viețuit la hotarul dintre satele actuale Lozova și Vorniceni (raionul Strășeni) din valea Bucovățului. Campaniile de săpătură din anii 2014 și 2015 au fost coordonate de dr. Ion Ursu, cercetător la Centrul de Arheologie al Institutului Patrimoniului

lui Cultural al Academiei de Științe din Moldova.

În campania arheologică din 2015, în secțiunile nou excavate, au fost dezvelite în total 27 complexe funerare, în care au fost identificate 27 schelete umane (16 sub-adulte și 11 adulte). Defuncții erau înhumați potrivit ritualului tradițional creștin. Inventarul funerar este, în general, sărac, reprezentat prin piese vestimentare sau de podoabă lucrate din fier, bronz și argint. Odată cu primele vestigii descoperite (campania din 2011), conform datelor oferite de arheologii care au analizat inventarul funerar, în lipsa monedelor, perioada de utilizare a cimitirului a fost estimată între mijlocul secolului al XIV-lea până în secolul al XV-lea (Ursu, Bacumenco-Pîrnău, Vornic 2014). Încadrarea cronologică a fost confirmată și întărită în campaniile ulterioare, odată cu diversificarea și îmbogățirea inventarului funerar descoperit.

Materialul scheletic uman rezultat din campaniile anterioare de săpătură (2010-2014) a beneficiat de un studiu amănunțit, atât din punct de vedere arheologic (Bacumenco-Pîrnău, Vornic, Ursu 2011; Vornic și colab. 2012; Ursu, Bacumenco-Pîrnău, Vornic 2014), cât și antropologic (Simalcsik 2012; Simalcsik, Simalcsik, Groza 2013a, 71-80; 2013b, 228-244; 2014; Simalcsik și colab. 2014; Simalcsik, Groza 2015).

## MATERIALUL ȘI METODOLOGIA DE LUCRU

Raportul paleoantropologic se referă la osemintele descoperite în necropola medievală de la Lozova în campania din anul 2015. Eșantionul osteologic analizat cuprinde 27 schelete provenite din morminte de inhumație: cinci de gen masculin, opt de gen feminin și 14 indeterminabile din acest punct de vedere. Specificăm că până în prezent, în perimetrul sitului Lozova-*La hotar cu Vornicenii*, au fost descoperite 105 înhumări, număr care le include și pe cele 27 din campania 2015.

Studiul resturilor scheletice a debutat cu identificarea și sortarea anatomică, stabilirea lateralității și atribuirea individuală (White, Folkens 2005). În măsura în care a fost posibil, scheletele au fost reconstituite, atât în porțiunea craniană, cât și în cea postcraniană. S-a notat starea de conservare a materialului scheletic (Connell 2008, 9), starea de reprezentare (Buikstra, Ubelaker 1994, 7) și eventualele modificări tafonomice (Buikstra, Ubelaker 1994, 95-106).

Estimarea vârstei biologice, în cazul indivizilor care nu au atins pragul de 20 ani (sub-adulți), s-a realizat după etapa de erupție a dentiției temporare și înlocuirea acesteia cu dentiția definitivă, după gradul de concreștere a discurilor de creștere și după dimensiunile componentelor segmentelor scheletice axial și apendicular (Maresh 1970; Ubelaker 1979; Buikstra, Ubelaker 1994, 39-46, 50-51; Schaefer, Black, Scheuer 2009).

În ceea ce privește indivizii cu vârsta biologică mai mare de 20 de ani (adulți), indicatorii utilizați în estimarea vârstei biologice au fost, după cum urmează: la nivel cranian – gradul de obliterare a suturilor craniene și prezența unor modificări osoase degenerative; la nivel dentar – gradul de uzură a coroanelor; la nivel postcranian – modificările degenerative de pe suprafața articulară sacro-iliacă și de pe cea simfizară, modificarea structurală a țesutului spongios din regiunile meta-epifizare proximale ale femurului și humerusului, gradul de decalcifiere a oaselor postcraniene, aspectul capetelor sternale costale, prezența unor modificări osoase involutive (Nemeskéri, Harsányi, Acsády 1960; Ubelaker 1979; Brothwell 1981; Smith, Knight 1984; Buikstra, Ubelaker 1994, 21-38; Mays 1998; Schmitt 2005; Latham, Finnegan 2010).

Determinarea sexului s-a realizat doar la indivizii cu vârsta biologică mai mare de 14 ani, utilizând toate fragmentele scheletice care au oferit date biometrice și morfologice. Au fost luați în considerație următorii indicatori: la nivel cranian – caracteristicile generale ale calotei, dezvoltarea reliefului osos, forma și gradul de înclinare a frunții, aspectul marginilor supraorbitare, dimensiunea apofizelor mastoide, caracteristicile mandibulei; la nivel postcranian – caracteristicile oaselor coxale, dezvoltarea articulațiilor și a inserțiilor musculare, dimensiunea suprafețelor de articulație, masivitatea și robusticitatea osaturii (Stradalova 1975; Ferembach, Schwidetzky, Stloukal 1979; Ubelaker 1979; Brothwell 1981; Buikstra, Ubelaker 1994, 16-21; Mays 1998; Bruzek 2002; Walrath, Turner, Bruzek 2004; Blanchard 2010).

Încadrarea în categorii a vârstei biologice s-a realizat astfel: sugar (0-3 ani), copil (3-12 ani), adolescent (12-20 ani), adult tânăr (20-35 ani), adult de vârstă mijlocie (35-50 ani), adult matur (>50 ani) (Buikstra, Ubelaker 1994, 9).

Au fost prelevate principalele măsurători biometrice și caracteristici conformative, dar și trăsătu-

rile morfoscopice (Martin, Saller 1957-1966; Broca 1875; Eickstedt 1934; Olivier 1969; Buikstra, Ubelaker 1994, 39-46, 69-94). Evaluarea și încadrarea în categorii s-a realizat atât pentru dimensiunile absolute (măsurători), cât și pentru cele relative (indici), conform scârilor dimorfice (Alexeev, Debetz 1964).

Statura a fost estimată după lungimile oaselor postcraniene întregi și/sau întregibile (Manouvrier 1892; Breitinger 1938; Bach 1965; Trotter, Gleser 1958), urmând încadrarea în categorii a valorilor, după gen (Martin, Saller 1957-1966). Au fost notate și caracteristicile tipologice individuale (Bunak, Nesturkh, Roginskii 1941; Vallois 1944; Boev 1972; Baker 1974).

Au fost identificate traumatismele, osteopatiile și osteoanomalii și apreciată severitatea acestora. Au fost notate trăsăturile epigenetice (non-metric) craniene, dentare și postcraniene, dar și particularitățile scheletice apreciate în literatura de specialitate drept adaptări funcționale sau indicatori ocupaționali și ai stilului de viață (entezopatii mecanice, indicatori musculo-scheletici) (Campillo 1994; Mays 1998; Aufderheide, Rodriguez-Martin 1998; Ortner 2003; Mann, Hunt 2005; Bailey 2006; Roberts, Manchester 2007; Molleson 2007; Katzenberg, Saunders 2008; Brickley, Ives 2008; Waldron 2009; Barnes 2012; Leroux 2012; Buikstra, Ubelaker 2014, 47-60, 107-163).

#### DESCRIEREA INDIVIDUALĂ A SCHELETELOR

**Mormântul 79** (femeie, 45-50 ani, adult de vârstă mijlocie, *maturus II*). Scheletul cranian a fost reconstituit în proporție de 70%. Calota craniană este ovoidă. Indicele cefalic este mezocran, la limita superioară a categoriei. Fruntea este îngustă-mijlocie, occipitalul are lărgime mică-mijlocie. Relieful cranian este slab dezvoltat. Mandibula este gracilă. Pomeții sunt înguști, slab reliefați (Fig. 1-4). Scheletul postcranian este complet, în stare de conservare satisfăcătoare. Osatura este gracilă. Femurele prezintă fosă subtrohanteriană slabă. Statura (157 cm), calculată după lungimea tibiei, intră în categoria feminină supramijlocie. Din punct de vedere tipologic, scheletul prezintă caractere Mediteranoide, în amestec cu elemente Mongoloide.

Anomalii/patologii craniene: osiculi suplimentari pe sutura lambdoidă, modificări simetrice de tipul leziunilor pe vertexul craniului, pe ambele parietale (câte trei pe fiecare) (Fig. 5), cu corespondență pe endocraniu. Originea exactă a



Fig. 1. Mormântul 79, femeie, 45-50 ani. Craniu, norma frontală.

Fig. 1. Grave 79, 45-50 years old female. Skull, frontal view.



Fig. 2. Mormântul 79, femeie, 45-50 ani. Craniu, norma laterală.

Fig. 2. Grave 79, 45-50 years old female. Skull, lateral view.



Fig. 3. Mormântul 79, femeie, 45-50 ani. Craniu, norma occipitală.

Fig. 3. Grave 79, 45-50 years old female. Skull, occipital view.

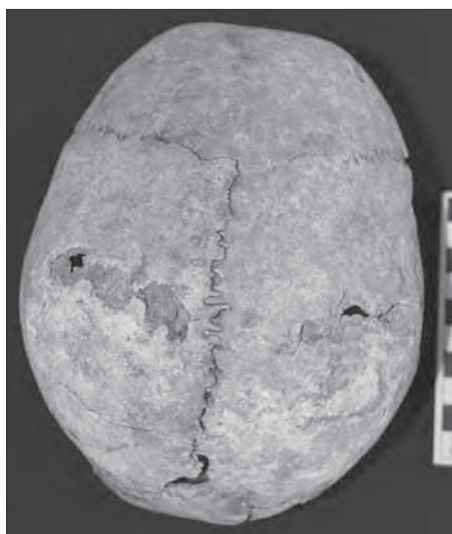


Fig. 4. Mormântul 79, femeie, 45-50 ani. Craniu, norma verticală.

Fig. 4. Grave 79, 45-50 years old female. Skull, vertical view.

acestor defecte este, deocamdată, neclară. Este posibil să fie vorba de o multiplă trepanație (probabil simbolică) nereușită, erodată *post mortem* sub acțiunea factorilor pedologici.

Anomalii/patologii dentare: carie de gradul 4 pe  $P_1$  stâng, edentație molară maxilară și mandibulară. Starea de sănătate dentară este gravă, neconformă cu vârsta biologică.

Anomalii/patologii postcraniene: sulcus preauricular de tip parturiție (femeie multipară).



Fig. 5. Mormântul 79, femeie, 45-50 ani. Posibile trepanații simbolice realizate *intra vitam* pe parietale și erodate *post mortem* în sol.

Fig. 5. Grave 79, 45-50 years old female. Possible symbolic trepanations on parietals, realized *intra vitam*, weathered *post mortem* in the ground.

**Mormântul 80** (femeie, 40-50 ani, adult de vârstă mijlocie, *maturus II*). Scheletul cranian este complet, însă procesul de reconstituire a eșuat din cauza fragmentării accentuate. Relieful cranian este slab dezvoltat. Mandibula este moderat de robustă. Scheletul postcranian este complet, în stare de conservare bună. Osatura este gracilă. Femurele prezintă creastă subtrohanteriană. Statura (155 cm), calculată după lungimea femurului, intră în categoria feminină mijlocie. Din punct de vedere tipolo-

gic, acest schelet prezintă caractere Est-Euroapoide.

Anomalii/patologii craniene: tăblia endocranială de pe frontal prezintă unele discontinuități corticale ce pot fi rezultatul inflamării meningelui.

Anomalii/patologii dentare: patru căderi dentare *intra vitam* pe arcada dentară superioară, hipodontie ( $M_3$  drept), hipoplazie liniară a smalțului pe  $I^{1,2}$  și pe  $C^c$  (Fig. 6) – indicator al episoadelor de stres fiziologic din perioada copilăriei timpurii (1-3 ani, în perioada înțărării).

Anomalii/patologii postcraniene: sulcus preauricular de tip parturiție (femeie multipară) (Fig. 7), noduli Schmorl (hernie intervertebrală) pe vertebrele lombare – indicator al suprasolicitării lombare.



Fig. 6. Mormântul 80, femeie, 40-50 ani. Hipoplazie liniară a smalțului.

Fig. 6. Grave 80, 40-50 years old female. Linear enamel hypoplasia.

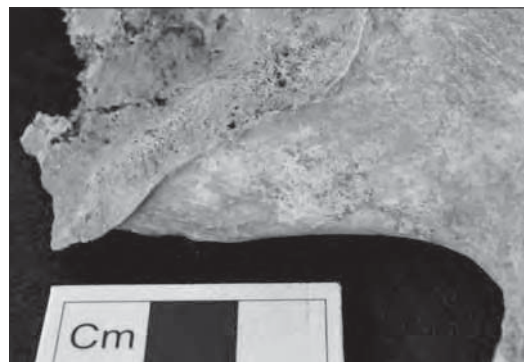


Fig. 7. Mormântul 80, femeie, 40-50 ani. Coxal, sulcus preauricular de tip parturiție.

Fig. 7. Grave 80, 40-50 years old female. Coxal bone, preauricular sulcus (scars of parturition).

**Mormântul 81** (indeterminabil, 30-36 luni, sugar, *infans I*). Scheletul este fragmentat, incomplet, afectat de factorii antropici și de mediu. Din

segmentul cranian sunt prezente fragmente din frontal, parietale, occipital, temporale și  $m_1$  stâng (cu apex radicular aproape închis). Din scheletul postcranian semnalăm prezența următoarelor porțiuni, în stare fragmentară: coaste, corpuri și arcuri vertebrale, radiusuri, femure, tibii, omoplați. Lungimea diafizei radiusului stâng este de 115 mm. Nu au fost înregistrate anomalii, patologii sau traumatisme, nici la nivel cranian, nici postcranian.

**Mormântul 82** (indeterminabil, 18-24 luni, sugar, *infans I*). Scheletul este fragmentar, incomplet, deranjat de factorii antropici și de mediu. Din segmentul cranian sunt prezente fragmente din frontal, parietale, occipital, temporale, mandibulă și dinți izolați. Vârsta a fost determinată după stadiul de erupție a dentiției provizorii. Scheletul postcranian este reprezentat prin fragmente din coaste, ilium și femure. Lungimea diafizei femurului este de 155 mm. Nu au fost înregistrate anomalii, patologii sau traumatisme, nici la nivel cranian, nici postcranian.

**Mormântul 83** (indeterminabil, 18-24 luni, sugar, *infans I*). Scheletul este extrem de fragmentat, deranjat de factorii antropici și de mediu. Din scheletul cranian semnalăm prezența unor fragmente din frontal, parietale, occipital, temporale, mandibulă, zigomatice, maxilar superior. Scheletul postcranian este prezent prin fragmente din scapule, coaste, ulne și vertebre. Lungimea diafizei ulnare este de 110 mm. Nu au fost înregistrate anomalii, patologii sau traumatisme, nici la nivel cranian, nici postcranian.

**Mormântul 84** (femeie, 16-18 ani, adolescent, *juvenis*). Scheletul cranian este complet, însă procesul de reconstituire a eșuat din cauza fragmentării accentuate. Relieful cranian este slab dezvoltat. Pomeții sunt înalți. Mandibula este robustă (Fig. 8-9). Scheletul postcranian este complet, în stare de conservare satisfăcătoare. Osatura este gracilă. Femurele prezintă relief subtrohanterian atenuat și pilastrie slabă. Humerusul este platibrahic, tibia – mezocnemă, femurul – eurimer. Statura (156 cm), calculată după lungimea femurului, intră în categoria feminină supramijlocie.

Anomalii/patologii craniene: foramen supraorbital dublu pe dreapta, *cribra orbitalia* de tip cribrotic pe ambii pereți orbitari superiori, activă în momentul decesului (indicator nespecific al stresului fiziologic – posibilă anemie sideropenică, malnutriție, boli parazitare sau infecțioase).

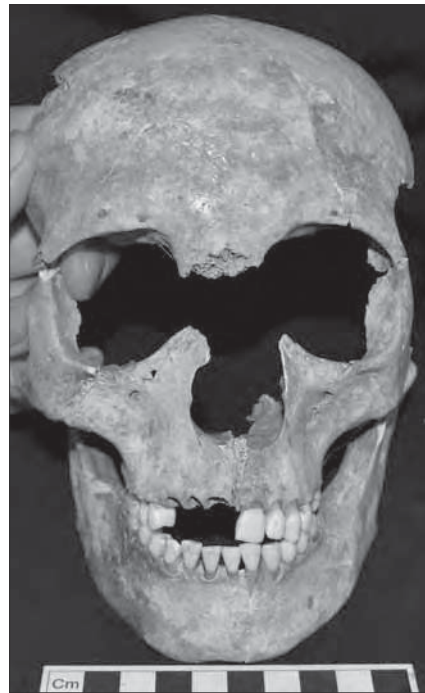


Fig. 8. Mormântul 84, femeie, 16-18 ani. Craniu, norma facială.

Fig. 8. Grave 84, 16-18 years old female. Skull, anterior view.



Fig. 9. Mormântul 84, femeie, 16-18 ani. Maxilarul superior și mandibula văzute lateral.

Fig. 9. Grave 84, 16-18 years old female. Upper maxilla and mandible, lateral view.

Anomalii/patologii dentare: anomalie de poziție a  $P^2$  stâng, hipodontie  $M^3$  și  $M_3$ .

Anomalii/patologii postcraniene: sulcus preauricular slab de tip parturiție (indicator al unui număr de 1-2 nașteri), apertură humerală supra-

trohleară, modificări periosteale pe diafiza tibiei (indicator al carențelor alimentare de tipul anemiilor sau al prezenței unor infecții nespecifice).

**Mormântul 85** (indeterminabil, 24-48 luni, sugar/copil, *infans I*). Schelet fragmentar, deranjat de factorii antropici și de mediu. Scheletul cranian este prezent prin fragmente din frontal, parietale, temporale, mandibulă. În alveolă s-a conservat doar un mugure dentar necalcificat de la M1. Vârsta a fost determinată după etapa de erupție dentară. Din scheletul postcranian sunt prezente fragmente din scapule, coaste, vertebre, femur, tibie. Lungimea diafizei femurului este de 170 mm. Nu au fost înregistrate anomalii, patologii sau traumatisme, nici la nivel cranian, nici postcranian.

**Mormântul 86** (indeterminabil, 4-5 luni, sugar, *infans I*). Scheletul este extrem de fragmentar și incomplet, afectat tafonomic de factorii pedologici. Din craniu semnalăm fragmente din temporale, frontal, parietale și patru coroane dentare necalcificate (două de la  $i^1$  și două de la  $m1$ ). Vârsta a fost determinată după etapa de dezvoltare dentară. Din scheletul postcranian sunt prezente două fragmente diafizare postcraniene. Nu au fost înregistrate anomalii, patologii sau traumatisme, nici la nivel cranian, nici postcranian.

**Mormântul 87** (indeterminabil, 24-36 luni, sugar, *infans I*). Scheletul este fragmentar și incomplet, deranjat de factorii antropici și pedologici. Scheletul cranian este prezent prin fragmente din temporale, occipital, frontal, parietale, maxilar superior, mandibulă, dinți izolați. Vârsta a fost determinată după etapa de erupție dentară de pe arcada inferioară (Fig. 10). Din scheletul postcranian sunt prezente fragmente din vertebre (arcuri și corpuri), coaste, clavicule, iliumuri, femure, tibii, fibule. Lun-



**Fig. 10.** Mormântul 87, indeterminabil, 24-36 luni. Mandibula, arcada dentară inferioară.

**Fig. 10.** Grave 87, indeterminate, 24-36 months. Mandible, lower dental arch.

gimea diafizei femurului este de 125 mm. Nu au fost înregistrate anomalii, patologii sau traumatisme, nici la nivel cranian, nici postcranian.

**Mormântul 88** (bărbat, 40-50 ani, adult de vârstă mijlocie, *maturus II*). Scheletul cranian a fost reconstituit în proporție de 50%. Calotă craniană este ovoidă. Relieful cranian este puternic dezvoltat. Pomeții sunt înguști. Fruntea este moderat de largă. Mandibula este moderat de robustă (Fig. 11-12). Scheletul postcranian este complet, în stare de conservare satisfăcătoare. Osatura este robustă. Femurele prezintă relief subtrohanterian extrem de dezvoltat. Humerusul este platibrahic, tibia – mezocnemă, femurul – hiperplatimer. Statura (164 cm), calculată după lungimea femurului, intră în categoria masculină mijlocie.



**Fig. 11.** Mormântul 88, bărbat, 40-50 ani. Frontal.

**Fig. 11.** Grave 88, 40-50 years old male. Frontal bone.



**Fig. 12.** Mormântul 88, bărbat, 40-50 ani. Parte din scheletul facial.

**Fig. 12.** Grave 88, 40-50 years old male. Part of the facial skeleton.

Anomalii/patologii craniene: *cribra orbitalia* de tip porotic, inactivă în momentul decesului, sulcus supraorbital pe dreapta.

Anomalii/patologii dentare: tartru supragingival consistent depus vestibular și lingual (indică un consum ridicat de proteine animale), uzură patologică de tip abraziie pe arcada superioară, în regiunea dinților jugali (indică utilizarea dentiției pe post de instrument de susținere sau tăiere), căderi dentare *intra vitam* (șase pe arcada superioară și trei pe cea inferioară), edentație molară/premolară pe hemiarcada superioară dreaptă.

Anomalii/patologii postcraniene: osteofite pe rotule, urme ale ruperii ligamentului în regiunea simfizei pubiene, osteofite marginale și tasare/compresie pe vertebrele lombare (Fig. 13), fațete de chirchire pe tibii, inserții musculare accentuate pe diafiza tibiei, relief subtrohanterian extrem de dezvoltat (inclusiv trohanter suplimentar), fațeta Poirier pe femure, entezofite masive pe *linea aspera* (mai accentuate pe dreptul). Tot acest complex de anomalii și patologii ne indică activitate ecvestră intensă (călărit).



Fig. 13. Mormântul 88, bărbat, 40-50 ani. Vertebre lombare, osteofite și compresie.

Fig. 13. Grave 88, 40-50 years old male. Lumbar vertebrae showing osteophytes and body compression.

**Mormântul 89** (femeie, 35-40 ani, adult de vârstă mijlocie, *maturus I*). Scheletul cranian a fost reconstituit în proporție de 90%. Calotă craniană este ovoidă, scurtă și îngustă. Indicele cefalic este la limita inferioară a categoriei brahocrane. Relieful cranian este moderat dezvoltat. Pomeții sunt înalți. Fruntea și occipitalul sunt largi. Mandibulă este moderat de robustă (Fig. 14-15). Scheletul postcra-

nian este complet, în stare de conservare bună. Osa-tura este gracilă. Femurele prezintă relief subtrohanterian slab dezvoltat. Humerusul este euribrahic, tibia – mezocnemă, femurul – platimer. Statura (153 cm), calculată după lungimea femurului, intră în categoria feminină mijlocie. Din punct de vedere tipologic, acest schelet prezintă caractere Mediteranoide, în amestec cu unele elemente Mongoloide.



Fig. 14. Mormântul 89, femeie, 35-40 ani. Craniu, norma facială.

Fig. 14. Grave 89, 35-40 years old female. Skull, facial view.



Fig. 15. Mormântul 89, femeie, 35-40 ani. Craniu, norma laterală.

Fig. 15. Grave 89, 35-40 years old female. Skull, lateral view.

Anomalii/patologii craniene: *cribra orbitalia* de tip cribratic, inactivă în momentul decesului, cu debut de vindecare.

Anomalii/patologii dentare: tartru supragingival pe molari (în special pe arcada superioară), carie de gradul 5 pe P<sup>1</sup> stâng, o cădere dentară *intra vitam* (M<sub>1</sub> drept), hipoplazie liniară a smalțului (patru linii hipoplazice) pe C<sub>c</sub> – indicator al episoadelor de stres fiziologic în intervalul 1-4 ani (boli infecțioase, boli parazitare, malnutriție) (Fig. 16).

Anomalii/patologii postcraniane: fațete de chircire pe tibia stângă, trohanter suplimentar pe femurul drept, cartilaj costal osificat pe manubriu, hernie intervertebrală pe corpurile lombare și pe ultimele două toracice, osteofite marginale pe unele corpuri vertebrale toracice.



Fig. 16. Mormântul 89, femeie, 35-40 ani. Tartru supragingival, căderi dentare *intra vitam*, hipoplazie liniară a smalțului.

Fig. 16. Grave 89, 35-40 years old female. Supragingival calculus, *intra vitam* tooth loss, linear enamel hypoplasia.

**Mormântul 90** (indeterminabil, 24-30 luni, sugar, *infans I*). Scheletul este aproape complet, însă în stare fragmentară, deranjat de factorii antropici și pedologici. Din scheletul cranian s-au conservat occipitalul, temporalele, parietalele, frontalul, maxilarul superior, mandibula. Vârsta a fost determinată după etapa de erupție dentară. Din scheletul postcranian sunt prezente următoarele elemente: iliumuri, clavicule, coaste, vertebre, femure, tibii, radiusuri, ulne, falange, humerusuri. Lungimea diafizei claviculei este de 70 mm. Nu au fost înregistrate anomalii, patologii sau traumatisme, nici la nivel cranian, nici postcranian.

**Mormântul 91** (indeterminabil, 42-48 luni, copil, *infans I*). Scheletul este aproape complet, însă fragmentar, deranjat de factorii antropici și pedologici. Scheletul cranian este reprezentat prin frontal, occipital, temporale, parietale, mandibulă. Vârsta a fost determinată după etapa de erupție dentară. Din scheletul postcranian sunt prezente următoarele elemente: iliumuri, coaste, vertebre, scapule, femure, tibii, fibule, radiusuri, humerusuri. Nu au

fost înregistrate anomalii, patologii sau traumatisme, nici la nivel cranian, nici postcranian.

**Mormântul 92** (indeterminabil, 42-48 luni, copil, *infans I*). Scheletul este complet. Scheletul a fost găsit în conexiune anatomică parțială, craniul fiind deplasat în zona femurelor, poziționat deasupra acestora. Scheletul cranian este reprezentat prin parietale, frontal, occipital, temporale, mandibulă, maxilar superior, zigomatice și numeroși dinți izolați. Vârsta a fost determinată după etapa de erupție dentară. Din scheletul postcranian sunt prezente următoarele elemente: iliumuri, ischiumuri, pubisuri, coaste, vertebre (corpuri și arcuri), scapule, clavicule, oasele membrelor (în stare fragmentară). Lungimea diafizei femurului este de 196 mm, iar lungimea diafizei humerusului, de 146 mm.

Anomalii/patologii craniane: *cribra orbitalia* de tip porotic pe orbita dreaptă, activă în momentul decesului (indicator al anemiei sideropenice – posibile infecții parazitare, boli infecțioase, malnutriție).

**Mormântul 93** (indeterminabil, 18-24 luni, sugar, *infans I*). Scheletul este complet, însă în stare de fragmentare extremă, deranjat de factorii antropici și de mediu. Scheletul cranian este reprezentat prin fragmente din frontal, parietale, coroane dentare. Vârsta a fost determinată după etapa de erupție dentară. Scheletul postcranian este complet. Lungimea diafizei femurului este de 140 mm, iar lungimea diafizei humerusului, de 105 mm. Nu au fost înregistrate anomalii, patologii sau traumatisme, nici la nivel cranian, nici postcranian.

**Mormântul 94** (femeie, 40-45 ani, adult de vârstă mijlocie, *maturus II*). Scheletul cranian a fost reconstituit în proporție de 90%. Calota craniană este ovoidă, lungă, îngustă și moderat de înaltă. Indicele cefalic este doliocran. Relieful cranian este slab dezvoltat. Pomeții sunt înalți și temporalizați. Fruntea și occipitalul sunt largi. Mandibula este robustă (Fig. 17-18). Scheletul postcranian este complet, în stare de conservare bună. Osatura este moderat de robustă. Femurele au relief subtrohanterian slab. Humerusul este platibrahic, tibia – mezocnemă, femurul – hiperplatimer. Statura (156 cm), calculată după lungimea femurului, intră în categoria feminină supramijlocie. Din punct de vedere tipologic, aceste schelet prezintă caractere Mediteranoide, în amestec cu unele elemente Nordoide.

Anomalii/patologii dentare: tartru supragingival, carie de colet de gradul 3 pe M<sup>2</sup> stâng, două





Fig. 17. Mormântul 94, femeie, 40-45 ani. Craniu, norma facială.

Fig. 17. Grave 94, 40-45 years old female. Skull, facial view.



Fig. 18. Mormântul 94, femeie, 40-45 ani. Craniu, norma laterală.

Fig. 18. Grave 94, 40-45 years old female. Skull, lateral view. căderi dentare *intra vitam* pe mandibulă ( $M_1$  și  $M_2$  de pe stânga), hipoplazie liniară a smalțului pe  $P_2$  (mai multe defecte formate în intervalul de vârstă 1-2 ani, în perioada înțărării) – indicator al întreruperii creșterii (boli infecțioase sau parazitare, malnutriție) (Fig. 19).

Anomalii/patologii postcraniene: sulcus preauricular de tip parturiție (Fig. 20) și urme ale parturițiilor multiple în regiunea posterioară a simfizei pubiene (femeie multipară), modificări periosteale pe diafizele tiburilor (indicator al prezenței unei infecții nespecifice, al unor carențe alimentare), fațete

de chircire pe tibii (indicator al preferinței pentru poziția chircită), apertură supratrohleară a humerusului (indicator al suprasolicitării antebrățelor), creastă subtrohanteriană.



Fig. 19. Mormântul 94, femeie, 40-45 ani. Coxal, sulcus preauricular de tip parturiție.

Fig. 19. Grave 94, 40-45 years old female. Coxal bone, preauricular sulcus (scars of parturition).



Fig. 20. Mormântul 94, femeie, 40-45 ani. Tartru supragingival, hipoplazie liniară a smalțului.

Fig. 20. Grave 94, 40-45 years old female. Supragingival calculus, linear enamel hypoplasia.

**Mormântul 95** (indeterminabil, 6-12 luni, sugar, *infans I*). Scheletul este fragmentar și incomplet, deranjat, descoperit în umplutura gropii mormântului 80. Scheletul cranian este reprezentat prin fragmente din frontal și parietale, o singură coroană dentară (necalcificată) provenită de la un  $m_2$ . Vârsta a fost determinată după stadiul de dezvoltare al coroanei  $m_2$ . Din scheletul postcranian sunt prezente fragmente din coaste, vertebre (corpuri), femure, tibii, radiusuri și ulne. Lungimea diafizei radiusului este de 82 mm. Nu au fost înregistrate anomalii, patologii sau traumatisme, nici la nivel cranian, nici postcranian.

**Mormântul 96** (indeterminabil, 18-24 luni, sugar, *infans I*). Scheletul este extrem de fragmentar, deranjat de factorii antropici și pedologici. Scheletul cranian este reprezentat prin fragmente din occipital, frontal, temporale, parietale, dinți izolați de pe ambele arcade. Vârsta a fost determinată după stadiul de dezvoltare al dentiției (Fig. 21). Din scheletul postcranian au fost identificate vertebre (arcuri și corpuri), coaste, clavicula dreaptă, fragmente din femur, radius și ulna. Lungimea claviculei este de 60 mm.

Anomalii/patologii craniene: *cribra orbitalia* de tip porotic, activă în momentul decesului (indicator al anemiei sideropenice).



Fig. 21. Mormântul 96, indeterminabil, 18-24 luni. Mandibula.

Fig. 21. Grave 96, indeterminate, 18-24 months. Mandible.

**Mormântul 97** (bărbat, 40-45 ani, adult de vârstă mijlocie, *maturus II*). Scheletul cranian a fost reconstituit în proporție de 90%. Calota craniană este ovoidă, foarte lungă, moderat de largă și moderat de înaltă. Indicele cefalic este doliocran. Relieful cranian este foarte dezvoltat. Pomeții sunt foarte înalți și reliefat. Fruntea și occipitalul sunt largi. Mandibula este moderat de robustă (Fig. 22-

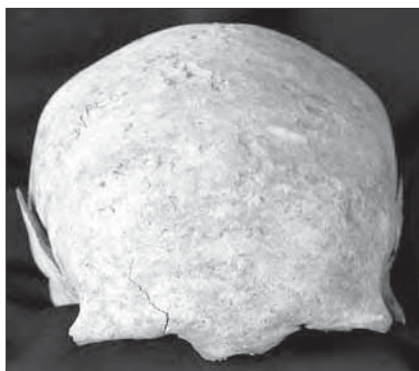


Fig. 22. Mormântul 97, bărbat, 40-45 ani. Neurocraniu, norma frontală.

Fig. 22. Grave 97, 40-45 years old male. Neurocranium, anterior view.



Fig. 23. Mormântul 97, bărbat, 40-45 ani. Neurocraniu, norma laterală.

Fig. 23. Grave 97, 40-45 years old male. Neurocranium, lateral view.

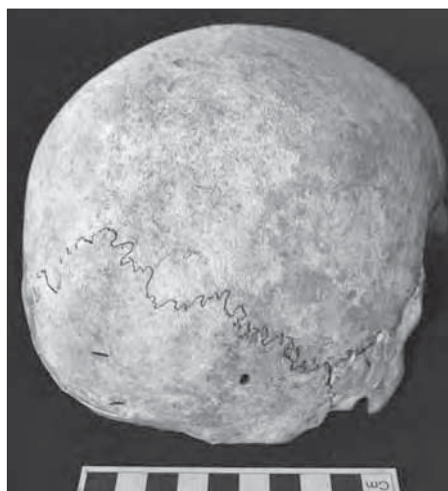


Fig. 24. Mormântul 97, bărbat, 40-45 ani. Neurocraniu, vedere dinspre occipital.

Fig. 24. Grave 97, 40-45 years old male. Neurocranium viewed from the occipital.



Fig. 25. Mormântul 97, bărbat, 40-45 ani. Incisivi centrali inferiori de tip "winging".

Fig. 25. Grave 97, 40-45 years old male. "Winging" on lower central incisors.

24). Scheletul postcranian este complet, în stare de conservare bună. Osatura este foarte robustă și foarte masivă. Femurele au relief subtrohanterian

foarte dezvoltat, cu pilastru extrem de accentuat. Humerusul este platibrahic, tibia – mezocnemă, femurul – platimer. Statura (179 cm), calculată după lungimea femurului, intră în categoria masculină mare, la limita superioară a acesteia. Din punct de vedere tipologic, acest schelet prezintă caractere Nordoide.

Anomalii/patologii dentare: microdonție a  $M^3$  drept, cariile de colet de gradul 2-3 pe  $P_2$  și  $M_1$  de pe stânga, hipodonție a  $M_3$ ,  $M_1$  cu cinci cuspidi,  $I_1$  de tip „winging” (Fig. 25), tartru supragingival consistent pe jugali.

Anomalii/patologii craniene: osiculi suplimentari pe sutura lambdoidă, posibilă trepanație craniană pe osul occipital, realizată *intra vitam* (probabil *perimortem*), prin sfredelire. Deschi-

derea este completă, fără urme de infecție și fără urme de vindecare. Este posibil ca această deschidere să fi constituit cauza decesului. Pe marginile deschiderii se observă urmele zimțate ale instrumentului de trepanat (Fig. 26-27).

Anomalii/patologii postcraniene: sacralizare a vertebrei L5, corpuri vertebrale lombare ușor comprimate/tasate, osteofite marginale pe vertebrele toracice, modificări periosteale pe diafizele tibiilor (indicator al prezenței unei infecții nespecifice), osteofite pe falange, relief deltoidian foarte dezvoltat, creastă femurală subtrohanteriană foarte bine marcată, început de trohanter suplimentar, pilastru accentuat. Sunt prezente numeroase trăsături caracteristice indivizilor ce practică activități ecvestre (călărit).

**Mormântul 98** (indeterminabil, 24-36 luni, sugar, *infans I*). Scheletul este extrem de fragmentar, incomplet, deranjat de factorii antropici și pedologici. Scheletul cranian este reprezentat prin fragmente din frontal și parietale. Din scheletul postcranian au fost identificate fragmente din coaste, diafiza unui femur, diafiza unei tibii. Vârsta a fost determinată cu rezerve, după lungimea diafizei tibiei. Nu au fost înregistrate anomalii, patologii sau traumatisme, nici la nivel cranian, nici postcranian.

**Mormântul 99** (bărbat, 45-55 ani, adult de vârstă matură, *maturus III*). Scheletul cranian a

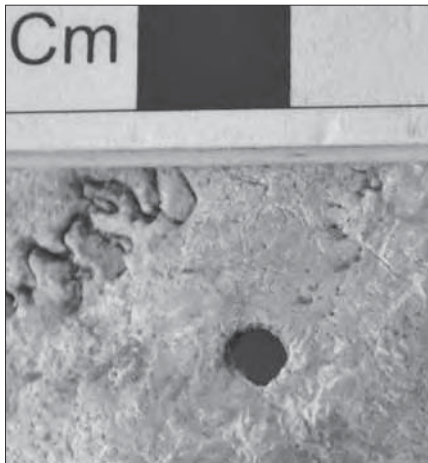


Fig. 26. Mormântul 97, bărbat, 40-45 ani. Occipital, trepanație *perimortem*, văzută dinspre exocraniu.

Fig. 26. Grave 97, 40-45 years old male. Occipital bone, *perimortem* trepanation, exocranial view.

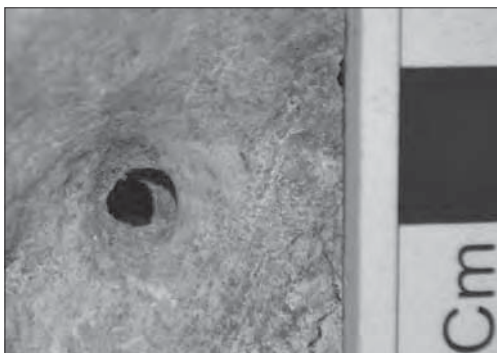


Fig. 27. Mormântul 97, bărbat, 40-45 ani. Occipital, trepanație *perimortem*, văzută dinspre endocraniu.

Fig. 27. Grave 97, 40-45 years old male. Occipital bone, *perimortem* trepanation, endocranial view.



Fig. 28. Mormântul 99, bărbat, 45-55 ani. Craniu, norma facială.

Fig. 28. Grave 99, 45-55 years old male. Skull, facial view.



Fig. 29. Mormântul 99, bărbat, 45-55 ani. Craniu, norma laterală.

Fig. 29. Grave 99, 45-55 years old male. Skull, lateral view.

fost reconstituit în proporție de 80%. Calota craniacă este ovoidă, lungă și largă. Indicele cefalic este mezocran. Relieful cranian este foarte dezvoltat. Pomeții sunt înalți și temporalizați. Fruntea este moderat de largă, iar occipital este larg. Mandibula este moderat de robustă (Fig. 28-29). Scheletul postcranian este complet, în stare de conservare bună. Osatura este moderat de robustă. Femurele prezintă relief subtrohanterian foarte dezvoltat și pilastru. Humerusul este euribrahic, tibia – euricnemă, femurul – platimer. Statura (160 cm), calculată după lungimea femurului, intră în categoria masculină submijlocie. Din punct de vedere tipologic, acest schelet prezintă caractere Est-Europoide, în amestec cu elemente Nordoide și Dinaroide.

Anomalii/patologii craniene: osiculi suplimentari pe sutura lambdoidă, exostoze auriculare, *cribra orbitalia* de tip porotic inactivă în momentul decesului, hiperostoză porotică pe parietale (indicator al anemiei sideropenice), urme ale inflamației meningelui pe endocraniu.

Anomalii/patologii dentare: hipodonție  $M^3$  drept, tartru supragingival depus în strat subțire pe arcada superioară și consistent pe arcada inferioară, două căderi dentare *intra vitam* pe mandibulă, carie de gradul 3 pe  $M^2$  stâng, carie de gradul 5 și granulom apical pe  $M_1$  drept, anomalie de poziție / direcție la  $P^2$  stâng.

Anomalii/patologii postcraniene: fațeta Poirier pe femure, modificări periosteale pe tibia dreaptă (indicator nespecific al prezenței unei infecții locale), osteofite pe *linea aspera*, inserții musculare extrem de accentuate pe oasele membrilor superioare

și inferioare, formațiune chistică pe claviculă, joncțiune manubriu-mezostern-xyfoid, *foramenum sternale*, tuberozitate radială modificată (artroză), entezofite masiv în treimea inferioară a diafizei tibiei stângi, vertebre toracice și lombare cu osteofite marginale și cu hernii intervertebrale, corpuri vertebrale tasate/comprimate. Sunt prezente numeroase caracteristici care dovedesc că scheletul aparține unui bărbat călăreț și, probabil, arcaș.

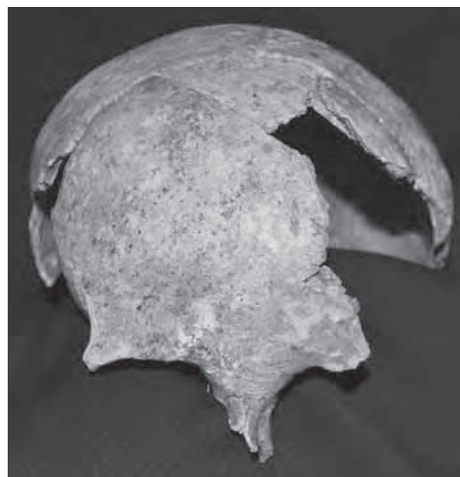


Fig. 30. Mormântul 100, femeie, 40-50 ani. Neurocraniu, norma frontală.

Fig. 30. Grave 100, 40-50 years old female. Neurocranium, anterior view.



Fig. 31. Mormântul 100, femeie, 40-50 ani. Maxilarul superior și mandibula.

Fig. 31. Grave 100, 40-50 years old female. Upper maxilla and mandible.

**Mormântul 100** (femeie, 40-50 ani, adult de vârstă mijlocie, *maturus II*). Scheletul cranian a fost reconstituit în proporție de 75%. Calota cra-

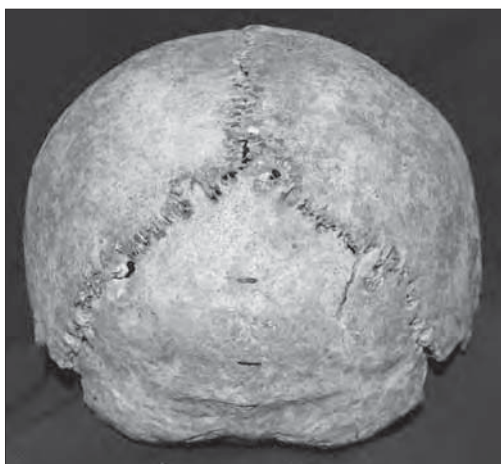


Fig. 32. Mormântul 100, femeie, 40-50 ani. Neurocraniu, norma occipitală.

Fig. 32. Grave 100, 40-50 years old female. Neurocranium, occipital view.

niană este sferoidă, scurtă și foarte largă. Indicele cefalic este hiperbrahican. Relieful cranian este slab dezvoltat. Pomeții sunt moderat dezvoltați. Fruntea este moderat de largă, iar occipitalul este larg. Mandibula este robustă (Fig. 30-32). Scheletul postcranian este complet. Osatura este robustă. Femurele au relief slab dezvoltat și pilastru. Humerusul este platibrahic, tibia – euricnemă, femurul – eurimer. Statura (162 cm), calculată după lungi-

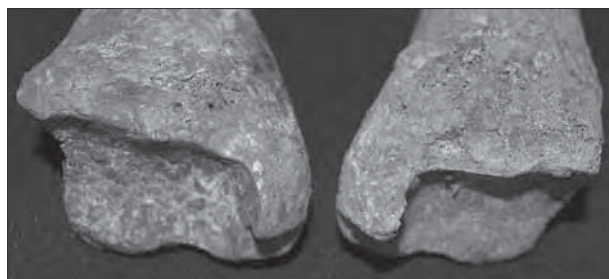


Fig. 33. Mormântul 100, femeie, 40-50 ani. Tibii, epifize distale, fațete de chircire.

Fig. 33. Grave 100, 40-50 years old female. Distal tibial epiphysis showing squatting facets.

mea femurului, intră în categoria feminină mare. Din punct de vedere tipologic, scheletul prezintă caractere Dinaroide și Est-Europoide.

Anomalii/patologii dentare: șase căderi dentare *intra vitam*, două carii de gradul 2-3, uzură de tip abrazie (culturală, ocupațională) pe  $C_c$ ,  $P_1$  și  $P_2$  de pe stânga și în regiunea jugală superioară, hipoplazie liniară a smalțului pe  $C^c$  (indicator al stresului fiziologic produs între 1 și 3 ani, probabil în perioada înțărării).



Fig. 34. Mormântul 101, bărbat, 20-25 ani. Craniu, norma facială.

Fig. 34. Grave 101, 20-25 years old male. Skull, facial view.



Fig. 35. Mormântul 101, bărbat, 20-25 ani. Craniu, norma laterală.

Fig. 35. Grave 101, 20-25 years old male. Skull, lateral view.

Anomalii/patologii postcraniene: inserții accentuate ale mușchilor care se inseră în treimea superioară a diafizei tibiei, relief deltoidian dezvoltat, creastă femurală subtrohanteriană bine marcată, fațete de chircire pe tibie (Fig. 33).

**Mormântul 101** (bărbat, 20-25 ani, adult tânăr, *adultus*). Scheletul cranian a fost reconstituit în proporție de 95%. Calota craniană este ovoidă, moderat de lungă și moderat de largă. Indicele

cefalic este mezocran. Relieful cranian este foarte dezvoltat. Pomeții sunt înalți și reliefați. Fruntea este moderat de largă, la fel și occipitalul. Mandibula este robustă (Fig. 34-35). Scheletul postcranian este complet, în stare de conservare bună. Osatura este robustă. Femurele au relief foarte dezvoltat și pilastru foarte accentuat. Statura (175 cm), calculată după lungimea femurului, intră în categoria masculină mare. Din punct de vedere tipologic, acest schelet prezintă caractere Mediteranoide și Dinaroide.



Fig. 36. Mormântul 101, bărbat, 20-25 ani. Tartru supragingival, anomalie de erupție/poziție.

Fig. 36. Grave 101, 20-25 years old male. Supragingival calculus, anomaly of tooth eruption/position.

Anomaliile/patologii craniene: *cribra orbitalia* de tip porotic (indicator nespecific al anemiei sideropenice) în curs de vindecare în momentul decesului, hiperostoza porotică în zona glabelei, bărbiei și pomeților (indicator nespecific al unor infecții locale active în momentul decesului).

Anomaliile/patologii dentare: anomalie de erupție/poziție (persistența unui dinte provizoriu în alveolă), tartru supragingival (Fig. 36).

Anomaliile/patologii postcraniene: hernie marginală pe vertebrele toracice și lombare, fațete de chircire pe tibie, modificări periosteale pe diafizele tibiilor, femurelor și fibulelor (indică prezența unei infecții acute sau cronice înainte de deces), pinten pe humerus (atavism).

**Mormântul 102** (bărbat, 35-40 ani, adult de vârstă mijlocie, *maturus I*). Scheletul cranian a fost reconstituit în proporție de 90%. Calota craniană este pentagonoidă, foarte scurtă și largă. Indicele cefalic este hiperbrahicran. Relieful cranian este foarte dezvoltat. Pomeții sunt înguști, frontalizați și reliefați. Fruntea este moderat de largă. Occipitalul este larg. Mandibula este gracilă (Fig. 37-38). Scheletul postcranian este complet, în stare de conservare bună. Osatura este moderat de



Fig. 37. Mormântul 102, bărbat, 35-40 ani. Craniu, norma facială.

Fig. 37. Grave 102, 35-40 years old male. Skull, facial view.



Fig. 38. Mormântul 102, bărbat, 35-40 ani. Craniu, norma laterală.

Fig. 38. Grave 102, 35-40 years old male. Skull, lateral view.



Fig. 39. Mormântul 102, bărbat, 35-40 ani. Arcada inferioară, tartru supragingival, hipoplazie liniară a smalțului.

Fig. 39. Grave 102, 35-40 years old male. Dental lower arch, supragingival calculus, linear enamel hypoplasia.

robustă. Femurele au relief dezvoltat. Statura (163 cm), calculată după lungimea femurului, intră în categoria masculină submijlocie. Din punct de vedere tipologic, acest schelet prezintă caractere Est-Euroapoide și Mediteranoide.

Anomalii/patologii dentare: tartru supra-gingival consistent pe jugali și molari, trei căderi dentare *intra vitam*, microdonție a M<sup>3</sup> drept, hipoplazie liniară a smalțului (șase linii) pe C<sup>c</sup>, C<sub>c</sub>, P<sup>1,2</sup>, P<sub>1,2</sub> (indicator al episoadelor repetitive de stres fiziologic în perioada 1-7 ani) (Fig. 39).

Anomalii/patologii postcraniene: formațiune nodulară (chist) pe corpul vertebrei L5, hernie intervertebrală în regiunea toracică, relief deltoidian dezvoltat, fosă și creastă subtrohanteriene.

**Mormântul 103** (probabil gen feminin, 10-11 ani, copil, *infans II*). Scheletul este complet, satisfăcător conservat, atât în segmentul cranian, cât și în cel postcranian. Din scheletul cranian sunt

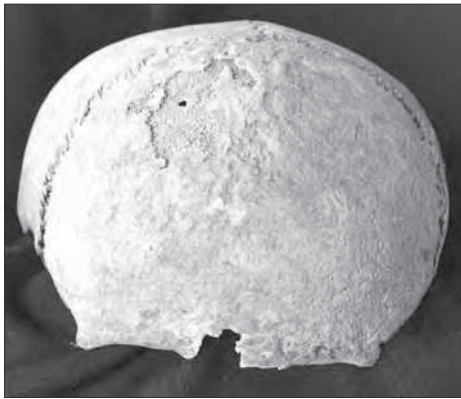


Fig. 40. Mormântul 103, probabil femeie, 10-11 ani. Neurocraniu, norma frontală.

Fig. 40. Grave 103, 10-11 years old, probable female. Neurocranium, anterior view.



Fig. 41. Mormântul 103, probabil femeie, 10-11 ani. Arcada dentară inferioară.

Fig. 41. Grave 103, 10-11 years old, probable female. Lower dental arch.

prezente toate elementele. S-a reconstituit până la calva (Fig. 40). Vârsta a fost determinată după stadiul evoluției dentare (Fig. 41). Din scheletul postcranian sunt prezente toate oasele. Lungimea diafizei tibiei este de 245 mm, lungimea diafizei radiusului – 157 mm, lungimea diafizei ulnei – 174 mm, lungimea diafizei humerusului – 210 mm.

Anomalii/patologii craniene: *cribra orbitalia* de tip porotic-cribrotic, activă în momentul decesului (indicator al anemiei sideropenice), modificări pe endocraniu (urme ale inflamației meninge-lui?) care au corespondent pe exocraniu.

Anomalii/patologii postcraniene: modificări periosteale pe diafizele tibiilor (indicator al prezenței în organism a unei infecții nespecifice).

**Mormântul 104** (femeie, 45-55 ani, adult

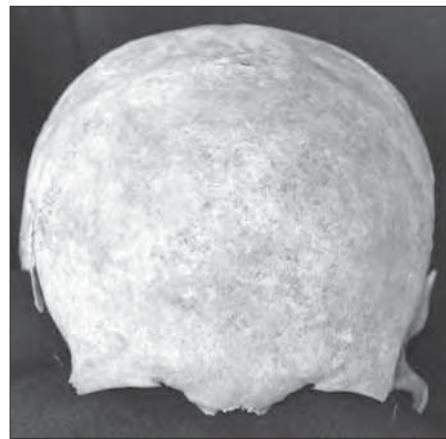


Fig. 42. Mormântul 104, femeie, 45-55 ani. Neurocraniu, norma frontală.

Fig. 42. Grave 104, 45-55 years old female. Neurocranium, anterior view.



Fig. 43. Mormântul 104, femeie, 45-55 ani. Neurocraniu, norma laterală.

Fig. 43. Grave 104, 45-55 years old female. Neurocranium, lateral view.

matur, *maturus III*). Scheletul cranian a fost reconstituit în proporție de 80%. Calota craniană este ovoidă, lungă și foarte largă. Indicele cefalic este brahicran. Relieful cranian este slab spre moderat dezvoltat. Pomeții sunt înalți și reliefați. Fruntea este foarte largă, iar occipitalul – larg (Fig. 42-43). Mandibula este gracilă (edentată) (Fig. 44). Scheletul postcranian este complet, în stare de conser-



Fig. 44. Mormântul 104, femeie, 45-55 ani. Mandibula, edentație aproape totală.

Fig. 44. Grave 104, 45-55 years old female. Mandible, advanced edentation.

vare bună. Osatura este gracilă. Femurul are relief slab dezvoltat. Humerusul este euribrah, femurul – hiperplatimer, tibia – platicnemă. Statura (162 cm), calculată după lungimea femurului, intră în categoria masculină submijlocie. Din punct de vedere tipologic, acest schelet prezintă caractere Est-Europoide combinate cu elemente Dinaroide.

Anomalii/patologii craniene: *cribra orbitalia* de tip porotic (inactivă și parțial vindecată în momentul decesului), exostoze auriculare.

Anomalii/patologii dentare: edentație aproape totală pe arcada inferioară (din cei 16 dinți superiori, doar unul este în alveolă, restul sunt căzuți *intra vitam*) (Fig. 44), trei căderi dentare *intra vitam* pe hemiarcada superioară stângă.

Anomalii/patologii postcraniene: urme ale numeroaselor parturii în regiunea simfizei pubiene (femeie multipară), artroză avansată în regiunea epifizei distale a tibiei stângi, clavicule afectate de artroză, coroziune pe corpurile vertebrale cervicale, corpuri vertebrale toracice și lombare cu osteofite marginale și hernii intervertebrale, două vertebre toracice sudate în regiunea corpului (din cauza osteofitelor extrem de mari, care au dus la sudare și, implicit, la anchiloza unei porțiuni tora-

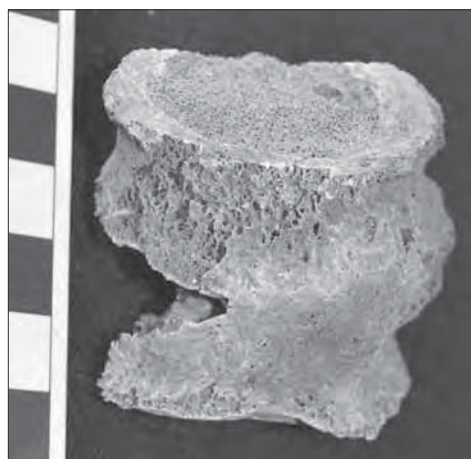


Fig. 45. Mormântul 104, femeie, 45-55 ani. Vertebre toracice sudate, anchiloza.

Fig. 45. Grave 104, 45-55 years old female. Fused thoracic vertebrae, ankylosis.

cice) (Fig. 45), relief deltoidian extrem de dezvoltat (indicator al suprasolicitării brațelor), apertură humerală supratrohleară accentuată (indicator al suprasolicitării antebrățelor).

**Mormântul 105** (indeterminabil, 18-24 luni, sugar, *infans I*). Schelet deranjat de factorii antropici, tafonomici și pedologici. Scheletul este complet, dar extrem de fragmentar. Scheletul cranian este puternic tasat, dar sunt prezente toate oasele calotei. Vârsta a fost determinată după etapa de erupție dentară. Scheletul postcranian este, de asemenea, fragmentar, dar complet. Lungimea diafizei femurului este de 123 mm, iar lungimea diafizei radiusului, de 85 mm. Nu au fost înregistrate anomalii, patologii sau traumatisme, nici la nivel cranian, nici postcranian.

### Considerații finale

Eșantionul osteologic raportat în studiul de față este format din 27 schelete provenite din 27 morminte de inhumație. Din totalul de 27 indivizi, 15 (*infans I* și *infans II*) nu au depășit vârsta de 14 ani. Un singur individ se încadrează în intervalul de vârstă 14-20 ani (*juvenis*). Ceilalți 11 indivizi au trecut de vârsta de 20 ani (*adultus* și *maturus*). *Sex ratio* (indicele de masculinitate) este subunitar (5 bărbați/8 femei = 0,62). Mortalitatea copiilor (0-14 ani) în această serie osteologică de 27 indivizi este extrem de ridicată – 55,5%, în special dacă este privită comparativ cu seriile scheletice deshumate în anii precedenți din cimitirul de la Lozova. Valoarea ridicată a mortalității copiilor a determinat ca speranța de viață la naștere în acest eșantion scheletic să



nu depășească 19,29 ani. Cele mai mari rate de mortalitate sunt înregistrate pentru intervalele de vârstă *infans I* (0-7 ani) și *maturus* (30-60 ani). Nu s-a înregistrat nici-un supraviețuitor după vârsta de 60 ani. Vârsta medie la deces, calculată pentru segmentul de populație adultă (indivizii trecuți de vârsta de 20 ani), este de 23,21 ani pentru ambele genuri.

Datele privind tipologia acestei serii osteologice nu au oferit surprize. Suntem în prezența unui amestec de populații, însă susținem prezența unui fond principal exprimat prin predominanța elementelor Mediteranoide, la care adăugăm influențe Nordoide, Dinaroide și Est-Europoide, ceea ce sugerează un metisaj de caractere. În plus, adăugăm și câteva cazuri în care elementele Mongoloide sunt foarte clar exprimate.

Anomaliile osoase, elementele patologice și traumatismele înregistrate la această serie scheletică sunt destul de numeroase. Subliniem multiplele afecțiuni osteoartrite semnalate atât la indivizii adulți (20-30 ani), cât mai ales la cei maturi (30-60 ani), fapt ce ne sugerează condiții grele de viață în climat rece și umed, efort fizic susținut, suprasolicitarea articulațiilor de susținere prin anumite tipuri de activități, cum ar fi ridicarea și căratul frecvent și repetitiv de poveri. Analiza inserțiilor musculare și a remodelărilor osoase ne arată că aparținătorii acestor schelete prestau activități fizice grele și intense, cum ar fi mișcările repetitive de flexie-extensie a brațelor compatibile cu utilizarea uneltelor agricole. Alte activități deductibile din remodelările osoase sunt efortul de-

pus din poziția chirchită, genuflexiunile repetitive, mersul pe teren accidentat și pe distanțe lungi, cu supragreutăți pe spate, activități ecvestre. Acțiunea alimentelor cariogene, avitaminozele, lipsa unor oligoelemente sau carențele anumitor aminoacizi esențiali necesari în dezvoltarea dentară au determinat o vulnerabilitate crescută a aparatului dentar, manifestată prin scăderea rezistenței. Patologiile dentare în această serie scheletică înregistrează un procent ridicat, manifestându-se prin carii și pierderi dentare, granuloame, tartru supragingival și hipoplazie, cea din urmă dezvoltându-se în timpul copilăriei, când condițiile grele de trai (inclusiv cele ce țin de alimentație) întrerup temporar procesele de creștere și dezvoltare. În ceea ce privește grupul traumatismelor, acestea înregistrează o prezență slabă, ceea ce constituie un argument plauzibil în favoarea concluziei că această populație nu se implica în ciocniri violente, avea un caracter sedentar, un mod de viață obișnuit. Referitor la indicatorii stării de sănătate, frecvența destul de ridicată a hiperostozei porotice și a modificărilor periosteale ne sugerează prezența în sânul comunității a unor carențe alimentare și a unor boli deductibile. Menționăm două noi cazuri de trepanații descoperite în campania 2015 și anume, mormântul 79 (femeie, 45-50 ani, trepanații simbolice multiple, localizate pe parietale, realizate *intra vitam*) și mormântul 97 (bărbat, 40-45 ani, trepanație efectuată, probabil, în scop terapeutic, pe occipital, *perimortem*), analiza detaliată a căreia ne-o rezervăm într-o lucrare ulterioară.

### Bibliografie

- Alexeev, Debetz 1964:** V.P. Alexeev, G.F. Debetz, *Kraniometria. Metodika antropologicheskikh issledovaniy* (Moskva 1964) // В.П. Алексеев, Г.Ф. Дебец, *Краниометрия. Методика антропологических исследований* (Москва 1964).
- Aufderheide, Rodriguez-Martin 1998:** A.C. Aufderheide, C. Rodriguez-Martin, *Cambridge Encyclopedia of Human Paleopathology* (Cambridge 1998).
- Bach 1965:** H. Bach, *Zur Berechnung der Körperhöhe aus den langen Gliedmassenknochen weiblicher Skelette*. ANTHROPOL ANZ 29, 1965, 12-21.
- Bacumenco-Pîrnău, Vornic, Ursu 2011:** L. Bacumenco-Pîrnău, V. Vornic, I. Ursu, *Descoperiri arheologice în situl medieval de la Lozova*. Akademos 2 (21), 2011, 120-122.
- Bailey 2006:** S.E. Bailey, *The evolution of non-metric dental variation in Europe*. MITTEILUNGEN DER GESELLSCHAFT FÜR URGESCHICHTE 15, 2006, 9-30.
- Baker 1974:** J.R. Baker, *Race* (New York-London 1974).
- Barnes 2012:** E. Barnes, *Atlas of Developmental Field Anomalies of the Human Skeleton: A Paleopathology Perspective* (Hoboken 2012).

- Blanchard 2010:** B.K. Blanchard, A study of the accuracy and reliability of sex estimation methods of the human pelvis (Chico 2010).
- Boev 1972:** P. Boev, Die Rassentypen der Balkanhalbinsel und der Ostagaischen Inselwelt und deren Bedeutung für die Herkunft ihrer Bevölkerung (Sofia 1972).
- Breitinger 1938:** E. Breitinger, Zur Berechnung der Körperhöhe aus den langen Gliedmassenknochen. ANTHROPOLOG ANZ 14, 1938, 249–274.
- Brickley, Ives 2008:** M. Brickley, R. Ives, Bioarchaeology of Metabolic Bone Disease (Oxford 2008).
- Broca 1875:** P. Broca, Instructions craniologiques et craniométriques. BMSAP, 1875, 2, 1-204.
- Brothwell 1981:** D.R. Brothwell, Digging up bones (London 1981).
- Bruzek 2002:** J. Bruzek, A method for visual determination of sex, using the human hip bone. AJPA 117, 2002, 157-168.
- Buikstra, Ubelaker 1994:** J.E. Buikstra, D.H. Ubelaker, Standards for Data Collection from Human Skeletal Remains, Arkansas Archaeological Survey Research Series No 44 (Fayetteville 1994).
- Bunak, Nesturch, Roginskii 1941:** V.V. Bunak, M.F. Nesturch, I.I. Roginskii, Antropologia, kratkii kurs (Moskva 1941) // В.В. Бунак, М.Ф. Нестурх, И.И. Рогинский, Антропология, краткий курс (Москва 1941).
- Campillo 1994:** D. Campillo, Paleopatología. Los Primeros Vestigios de la Enfermedad, Segunda Parte (Barcelona 1994).
- Connell 2008:** B. Connell, Preservation and archaeological data. In: N. Powers (ed.), Human osteology method statement, Museum of London (London 2008).
- Eickstedt 1934:** E. von Eickstedt, Rassenkunde und Rassengeschichte der Menschheit (Stuttgart 1934).
- Ferembach, Schwidetzky, Stloukal 1979:** D. Ferembach, I. Schwidetzky, M. Stloukal, Recommendations pour déterminer l'âge et le sexe sur le squelette. BMSAP XIII, 6, 1, 1979, 7-45.
- Katzenberg, Saunders 2008:** M.A. Katzenberg, R.S. Saunders, Biological Anthropology of the Human Skeleton (Hoboken 2008).
- Lathan, Finnegan 2010:** K.E. Lathan, M. Finnegan, Age Estimation of the Human Skeleton (Illinois 2010).
- Leroux 2012:** H. Leroux, The use of dental nonmetric traits for intracemetery kinship analysis and cemetery structure analysis from the site of Middenbeemster, the Netherlands (Leiden 2012).
- Mann, Hunt 2005:** R.W. Mann, D.R. Hunt, Photographic Regional Atlas Of Bone Disease: A Guide To Pathologic And Normal Variation In The Human Skeleton (Illinois 2005).
- Manouvrier 1892:** L. Manouvrier, Détermination de la taille d'après les grands os des membres. REAP 2, 1892, 227–233.
- Maresh 1970:** M.M. Maresh, Measurements from roentgenograms. In: R.W. McCammon (Ed.), Human Growth and Development (Illinois 1970).
- Martin, Saller 1956-1966:** R. Martin, K. Saller, Lehrbuch der Anthropologie in systematischer Darstellung (Stuttgart 1956-1966).
- Mays 1998:** S. Mays, The archaeology of human bones (London-New York 2004).
- Molleson 2007:** T. Molleson, A method for the study of activity related skeletal morphologies. BNE 1, 2007, 5-33.
- Nemeskéri, Harsányi, Acsády 1960:** J. Nemeskéri, L. Harsányi, Gy. Acsády, Methoden zur Diagnose des Lebensalters von Skelettfunden. ANTHROPOLOG ANZ 24, 1960, 70-95.
- Olivier 1969:** G. Olivier, Practical anthropology (Michigan 1969).
- Ortner 2003:** D.J. Ortner, Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains (Oxford 2003).
- Roberts, Manchester 2007:** Ch. Roberts, K. Manchester, The Archaeology of Disease (Ithaca-New York 2007).
- Schaefer, Black, Scheuer 2009:** M. Schaefer, S. Black, L. Scheuer, Juvenile osteology (London-New York 2009).
- Schmitt 2005:** A. Schmitt, Une nouvelle méthode pour estimer l'âge au décès des adultes à partir de la surface sacro-pelvienne iliaque. BMSAP 17, 1-2, 2005, 1-13.
- Simalcsik 2012:** A. Simalcsik, Analiza antropologică a seriei scheletice descoperite în necropola medievală de la Lozova, secolele XIV-XV. RA VIII, 1-2, 2012, 316-343.
- Simalcsik, Simalcsik, Groza 2013a:** A. Simalcsik, R.D. Simalcsik, V.M. Groza, Reconstitution of the main demographic indices of the population exhumed from the medieval cemetery of Lozova (XIVth-XVth centuries). MEMOIRS OF THE SCIENTIFIC SECTIONS OF THE ROMANIAN ACADEMY XXXVI, 2013, 71-80.
- Simalcsik, Simalcsik, Groza 2013b:** A. Simalcsik, R.D. Simalcsik, V.M. Groza, Hipoplazia smalului dentar în seria scheletică dehumată din necropola de la Lozova, secolele XIV-XV. RA IX, 2, 2013, 228-244.
- Simalcsik, Simalcsik, Groza 2014:** R.D. Simalcsik, A. Simalcsik, V.M. Groza, Dental enamel hypoplasia. Investigations on the bones exhumed from the medieval necropole of Lozova (Republic of Moldova), XIVth-XVth centuries.

MEMOIRS OF THE SCIENTIFIC SECTIONS OF THE ROMANIAN ACADEMY XXXVII, 2014, 85-96.

**Simalcsik și colab. 2014:** A. Simalcsik, A. Comșa, V.M. Groza, R. D. Simalcsik, Trepanația – ritual simbolic/magico-religios sau procedeu terapeutic? Necropola medievală de la Lozova (r-nul Strășeni, Republica Moldova), secolele XIV-XV. Studiu de caz. RA X, 1-2, 2014, 247-265.

**Simalcsik, Groza 2015:** A. Simalcsik, V.M. Groza, Necropola medievală de la Lozova. Campania arheologică din 2014. Raport antropologic. RA XI, 1-2, 2015, 303-322.

**Smith, Knight 1984:** B.G. Smith, J.K. Knight, An index for measuring the wear of teeth. BR DENT J 156, 1984, 435-438.

**Stradalova 1975:** V. Stradalova, Sex differences and sex determination on the sacrum. ANTHROPOS 13, 3, 1975, 237-244.

**Trotter, Gleser 1958:** M. Trotter, G. Gleser, A Reevaluation of Estimation of Stature Based on Measurements of Stature Taken during Life and of Long Bones after Death. AJPA 16, 1958, 79-123.

**Ubelaker 1979:** D. H. Ubelaker, Human Skeletal Remains: Excavation, Analysis and Interpretation (Washington 1979).

**Ursu, Bacumenco-Pîrnău, Vornic 2014:** I. Ursu, L. Bacumenco-Pîrnău, V. Vornic, Cercetări arheologice în necropola medievală de la Lozova. Campania din anul 2014. Akademos 1, 2015, 139-142.

**Vallois 1944:** H. V. Vallois, Les races humaines (Paris 1944).

**Vornic și colab. 2012:** V. Vornic, I. Ursu, L. Bacumenco-Pîrnău, R. Pîrnău, L. Ciobanu, Cercetările arheologice din situl medieval de la Lozova-La hotar cu Vornicenii. Rezultate preliminare. RA VIII, 1-2, 2012, 222-256.

**Waldron 2009:** T. Waldron, Palaeopathology (Cambridge 2009).

**Walrath, Turner, Bruzek 2004:** D.E. Walrath, P. Turner, J. Bruzek, Reliability test of the visual assessment of cranial traits for sex determination. AJPA 125, 2004, 132-137.

**White, Folkens 2005:** T.D. White, P. A. Folkens, Human bone manual (Amsterdam-Boston 2005).

**Angela Simalcsik**, antropolog, doctor în medicină, specialitatea „antropologie medicală”, cercetător științific gradul III, Centrul de Cercetări Antropologice „Olga Necrasov”, Academia Română – Filiala Iași, str. Theodor Codrescu, nr. 2, Iași, e-mail: angellisimal@yahoo.com; antropologie.iasi@yahoo.com.

**Robert Daniel Simalcsik**, antropolog, doctor în biologie, cercetător științific, Centrul de Cercetări Antropologice „Olga Necrasov”, Academia Română – Filiala Iași, str. Theodor Codrescu, nr. 2, Iași, e-mail: angellisimal@yahoo.com; antropologie.iasi@yahoo.com.

**Vasilica Monica Groza**, antropolog, doctor în biologie, cercetător științific, Centrul de Cercetări Antropologice „Olga Necrasov”, Academia Română – Filiala Iași, str. Theodor Codrescu, nr. 2, Iași, e-mail: moni\_ian@yahoo.com; antropologie.iasi@yahoo.com.